

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Second-order electoral personalization. Intra-party preference voting in Belgium and the Netherlands

Nagtzaam, M.A.M.

Citation

Nagtzaam, M. A. M. (2019, October 9). *Second-order electoral personalization. Intra-party preference voting in Belgium and the Netherlands*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/78476>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/78476>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:
<http://hdl.handle.net/1887/78476>

Author: Nagtzaam, M.A.M.

Title: Second-order electoral personalization. Intra-party preference voting in Belgium and the Netherlands

Issue Date: 2019-10-09

Nederlandstalige samenvatting

Tweede Orde Personalisering: Voorkeurstemmen in België en Nederland

In de politiek gaat het tegenwoordig steeds meer om de persoon van de politicus en minder om de partij. Kiezers zouden hun stem meer laten afhangen van het karakter en uiterlijk van de leider van een politieke partij dan van de standpunten van die partij. Althans, dat is een veelgehoorde uitspraak over de politiek die, hoewel het soms lijkt alsof er in de media en de politiek zelf geen discussie meer nodig is en 'personalisering van de politiek' als een vaststaand feit wordt gezien, in de wetenschappelijke literatuur nog ter discussie staat. Sommige wetenschappers vinden bewijs voor een trend van personalisering, andere vinden dit bewijs niet. Zo blijkt uit onderzoek in Nederland bijvoorbeeld dat maar een heel klein deel van de kiezers nog steeds op de kandidaat van hun keuze zou stemmen als deze bij een andere partij op de lijst zou staan.

Toch blijkt uit onderzoek dat voor een aanzienlijk deel van het electoraat de kandidaat wel belangrijk is, maar pas nadat er een keuze is gemaakt voor de partij. Het uitgangspunt in dit proefschrift is dat personen er wel toe kunnen doen, maar dat de partij nog steeds belangrijker blijft. De keuze voor een kandidaat is bij de kiezer het resultaat van een proces van twee stappen: de kiezer kiest eerst welke partij hij of zij stemt, en maakt daarna een keuze tussen de kandidaten van die partij. De kandidaatskeuze is daarmee niet zozeer een gevolg van competitie tussen kandidaten (met name politiek leiders) van verschillende partijen, maar een gevolg van competitie tussen kandidaten binnen één partij. Er is wel sprake van personalisering, maar deze is van de tweede orde. Voor een goed begrip van personalisering is het dus niet alleen belangrijk om politieke leiders te onderzoeken, maar zullen *alle* kandidaten die deelnemen aan verkiezingen in onderzoek betrokken moeten worden.

De centrale vraag in dit proefschrift is wat de oorzaken en gevolgen van voorkeurstemmen zijn (in systemen waar het mogelijk is om niet alleen een keuze te maken tussen partijen, maar ook tussen meerdere kandidaten van één partij). Vier verschillende onderwerpen worden behandeld, die samen een antwoord op deze vraag kunnen geven: 1) de invloed van het kiesstelsel op het uitbrengen van een voorkeurstem; 2) welke kiezers voorkeurstemmen uitbrengen; 3) welke kandidaten voorkeurstemmen ontvangen; en 4) welke gevolgen voorkeurstemmen voor kandidaten hebben voor hun politieke carrière en parlementair gedrag. In bestaande onderzoeken naar voorkeurstemmen staat veelal één van deze onderdelen centraal. De toegevoegde waarde van dit proefschrift is dat het kijkt naar al deze factoren, en dat conclusies per deelonderwerp met elkaar in verband gebracht worden om zo een completer beeld te krijgen van de oorzaken en gevolgen van voorkeurstemmen.

Personalisering van de politiek wordt voor het nationale niveau onderzocht in België en Nederland, landen waar de kiezer door het uitbrengen van een voorkeurstem de mogelijkheid heeft een keuze te maken tussen kandidaten die voor dezelfde partij op de lijst staan. De competitie voor zetels in het parlement gaat in beide landen in de eerste plaats

tussen partijen: het aantal stemmen op de partij bepaalt het aantal zetels voor de partij. Vervolgens worden de zetels voor een partij verdeeld onder de kandidaten die voor de partij deelnamen aan de verkiezingen. Zowel in Nederland als België hebben de partijen *en* de kiezer invloed op welke kandidaten verkozen worden. De partij heeft invloed door het opstellen van een lijst met kandidaten, die in principe de volgorde bepaalt waarop de kandidaten verkozen worden. Met andere woorden: als een partij bij de verkiezing 5 zetels wint, zullen de 5 eerste kandidaten op de lijst de zetels innemen. Echter, ook de kiezer heeft invloed: als een kandidaat genoeg stemmen haalt, kan hij of zij de lijstvolgorde doorbreken. In Nederland moet een kandidaat bij verkiezingen voor de Tweede Kamer ten minste 25% van de kiesdelerⁱ halen om op basis van voorkeurstemmen verkozen te worden. Als een kandidaat boven deze drempel komt (en de partij voldoende zetels heeft behaald), dan heeft die kandidaat, ongeacht zijn of haar positie op de lijst, recht op een plaats in het parlement. In België zijn de regels voor het verkiezen van de kandidaten iets complexer, maar het basisprincipe is daar hetzelfde.

In het eerste deel van dit proefschrift zijn de resultaten gepresenteerd van een experiment gericht op de effecten van regels met betrekking tot voorkeurstemmen, met name op die aspecten waar de kiesstelsels van Nederland en België verschillen. Geen enkel kiesstelsel is (exact) hetzelfde, en door dit onderzoek is het mogelijk om van een aantal specifieke aspecten te achterhalen wat de invloed is op het uitbrengen van een voorkeurstem.

De kiesstelsels van Nederland en België verschillen als het gaat om voorkeurstemmen op twee belangrijke punten. Ten eerste hebben Belgische kiezers de mogelijkheid om een partijstem uit te brengen, terwijl Nederlandse kiezers slechts op een kandidaat kunnen stemmen. Ten tweede kunnen Belgische kiezers, als ze ervoor kiezen op een kandidaat te stemmen, voor zoveel kandidaten stemmen als ze willen, als deze kandidaten voor dezelfde partij op de lijst staanⁱⁱ. In Nederland stemt een kiezer op één kandidaat.

In het experiment zijn deelnemers in zowel Nederland als België gevraagd te stemmen in een willekeurig aan hun toegewezen combinatie van deze twee factorenⁱⁱⁱ, om te onderzoeken wat het effect van deze regels is. De verwachting met betrekking tot de partijstem was dat deze optie vooral ten koste zou gaan van (stemmen voor) de lijsttrekker, en niet van andere kandidaten op de lijst. De gedachte hierachter was dat in Nederland, bij afwezigheid van de mogelijkheid om op de partij als geheel te stemmen, een stem op de

ⁱ De kiesdeler is het aantal stemmen dat een partij minimaal nodig heeft om verkozen te worden. In Nederland staat deze gelijk aan het aantal uitgebrachte (geldige) stemmen op politieke partijen gedeeld door het aantal zetels (wat neerkomt op 0,67 procent van de stemmen).

ⁱⁱ Als een kiezer op meer dan één kandidaat stemt, telt zijn of haar stem in de verdeling van de zetels onder partijen nog steeds maar als één stem mee. Het uitbrengen van een stem op meerdere kandidaten heeft wel invloed op de verdeling van de zetels onder de kandidaten.

ⁱⁱⁱ De twee factoren zijn partijstem (die wel of niet aanwezig kan zijn) en het aantal voorkeurstemmen dat mag worden uitgebracht (één of meerdere). In totaal waren er dus vier verschillende 'kiesstelsels', waarvan iedere respondent er willekeurig 1 kreeg toegewezen.

lijsttrekker voornamelijk wordt gezien als een stem op de partij. Een stem op de lijsttrekker is volgens die gedachte dus niet altijd een persoonlijke stem, terwijl een stem op een andere kandidaat dat wel. Als dat daadwerkelijk zo is, dan zou men verwachten dat als een partijstem beschikbaar komt, er minder kiezers op de lijsttrekker zouden stemmen indien ze geen specifieke voorkeur voor een kandidaat hebben. Andersom geredeneerd: een kiezer die normaal een partijstem uitbrengt, maar dat plotseling niet meer zou kunnen, zou waarschijnlijk op de lijsttrekker stemmen, simpelweg omdat dit de eerste kandidaat op de lijst is. De kiezer hoeft dan niet de moeite te nemen om een keuze te maken tussen de kandidaten op de lijst van de partij. Het resultaat bevestigde deze verwachting niet. Uit het experiment blijkt het invoeren van een partijstem zowel ten koste gaat van stemmen voor de lijsttrekker als van stemmen voor andere kandidaten.

Het resultaat van het experiment roept de vraag op of het in Nederland veronderstelde onderscheid tussen een stem op een lijsttrekker bij wijze van partijstem en een stem op een andere kandidaat als een 'echte' voorkeurstem wel zo strikt moet zijn. Het lijkt veeleer het geval te zijn dat alle uitgebrachte stemmen zowel een stem op een specifieke kandidaat kunnen zijn als een stem die puur als doel heeft het steunen van de partij. Wat betreft de mogelijkheid om meerdere stemmen uit te brengen kwam de verwachting, althans voor België, wel uit: het zijn voornamelijk lager geplaatste kandidaten die profiteren van het feit dat een kiezer meerdere stemmen mag uitbrengen. In Nederland was dit effect niet zichtbaar: mogelijk omdat voor Nederlandse deelnemers aan het experiment deze regel nog onbekend was en daardoor minder gebruikt.

Het tweede deel van het proefschrift behandelt de vraag welke kiezers voorkeurstemmen uitbrengen. In dit deel zijn bestaande verklaringen getest, en is een nieuwe verklaring toegevoegd. De meeste literatuur over stemgedrag gaat uit van positieve redenen om een stem uit te brengen: de kiezer maakt een keuze omdat hij of zij zich, om bepaalde redenen, voelt aangetrokken tot een partij of kandidaat. Ook wat betreft het uitbrengen van een voorkeurstem spelen zulke positieve factoren een rol: kiezers die deel uitmaken van een groep die in de volksvertegenwoordiging ondervertegenwoordigd is, brengen bijvoorbeeld eerder een voorkeurstem uit. Echter, de analyse laat zien dat ook negatieve factoren een rol kunnen spelen. Kiezers kunnen ervoor kiezen een voorkeurstem uit te brengen voor een kandidaat, niet omdat ze zich voelen aangetrokken tot die kandidaat, maar omdat ze niet willen stemmen op de eerste kandidaat op de lijst. Met name voor Nederland, waar de kiezer geen partijstem kan uitbrengen, speelt dit een rol. Als een kiezer geen specifieke voorkeur heeft voor een kandidaat van zijn of haar partij, maar wel een afkeur van de eerste kandidaat op de lijst, kan dat de kiezer ertoe brengen een stem op een andere kandidaat uit te brengen. Bij bestudering van motivaties voor het uitbrengen van een voorkeurstem in Nederland bleek dat ongeveer 7 procent van de kiezers die een voorkeurstem uitbrengen dat doet, omdat ze niet op de lijsttrekker willen stemmen. Het grootste deel van deze groep heeft geen specifieke reden voor de keuze voor de andere kandidaat: die lijkt willekeurig gekozen. In België komen zulke motivaties nauwelijks voor

als kiezers wordt gevraagd te motiveren waarom ze voor een bepaalde kandidaat hebben gestemd. Een voor de hand liggende verklaring van dit verschil is de aan- of afwezigheid van de partijstem. Immers: een kiezer zonder voorkeur maar met een afkeur van de lijsttrekker kan in België een partijstem uitbrengen. Een kiezer in Nederland heeft deze mogelijkheid niet, en is ‘gedwongen’ op een kandidaat te stemmen. Deze bevinding kan een verklaring zijn voor de verrassende resultaten van het experiment uit het eerste deel van het proefschrift. Het zou goed kunnen dat kiezers met een afkeur van de lijsttrekker in plaats van een voorkeurstem voor een andere kandidaat een partijstem uitbrengen, als die optie beschikbaar komt.

Welke kandidaten ontvangen voorkeurstemmen? Deze vraag staat centraal in het derde deel van dit proefschrift. Het is niet alleen van belang om te weten welke kiezers een voorkeurstem uitbrengen, maar ook bij welk type kandidaat deze stemmen terecht komen. Ook hier zijn bestaande verklaringen getest en is een nieuwe verklaring toegevoegd, namelijk of het afwijken van de partijlijn invloed heeft op het aantal voorkeurstemmen dat een kandidaat krijgt.

In de competitie tussen partijen spelen standpunten een belangrijk rol; de vraag is of dat ook het geval is bij competitie tussen kandidaten van eenzelfde partij. Om dit te onderzoeken is allereerst een tekstanalyse uitgevoerd van speeches in de Tweede Kamer (in Nederland) en Kamer van volksvertegenwoordigers (België) en Kamervragen. Op basis van deze analyse is de positie van Kamerleden op een links-rechts schaal vastgesteld. Vervolgens is voor elk Kamerlid de (absolute) afstand genomen tussen zijn of haar positie en de gemiddelde positie van alle kandidaten van de partij. Hoe groter dit verschil, des te meer het Kamerlid afwijkt van de partijlijn. Vervolgens is een analyse gedaan waarin de invloed van het afwijken van de partijlijn op het aantal voorkeurstemmen is getest. In deze analyse zijn ook verklaringen opgenomen die volgens de literatuur een effect hebben op het aantal voorkeurstemmen: kandidaten afkomstig van groepen die onder-gerepresenteerd zijn in het parlement, met een hoge lijstpositie en/of politieke ervaring kunnen rekenen op meer voorkeurstemmen. Het afwijken van de partijlijn levert echter geen (extra) voorkeurstemmen op^{iv}. In tegenstelling tot wanneer het gaat om de partijkeuze, lijkt bij de keuze tussen kandidaten binnen een partij voor de kiezer de inhoud er niet toe te doen.

In het laatste deel van dit proefschrift is onderzocht wat de gevolgen voor kandidaten zijn van het aantal voorkeurstemmen dat ze krijgen voor zowel hun politieke carrière als hun parlementaire gedrag. Het meest directe effect van voorkeurstemmen is of ze daadwerkelijk invloed hebben op of kandidaten verkozen worden of niet. Dit effect is beperkt: weinig kandidaten worden verkozen volledig op basis van het aantal voorkeurstemmen dat ze krijgen.

Maar wellicht zijn er meer indirecte effecten van voorkeurstemmen. Specifiek is onderzocht wat de gevolgen zijn voor de kansen op het verkrijgen van een positie als

^{iv} Omdat de posities van kandidaten zijn vastgesteld op basis van speeches in het parlement, is deze analyse alleen uitgevoerd onder kandidaten die in de periode voorafgaand aan de geanalyseerde verkiezing al Kamerlid waren.

minister of staatssecretaris, of meer voorkeurstemmen voor een betere lijstpositie zorgen bij volgende verkiezingen en of kandidaten die meer voorkeurstemmen krijgen in het parlement meer afwijken van de partijlijn. Dit laatste blijkt in ieder geval niet zo te zijn. Zowel in Nederland als in België is er geen effect van het aantal voorkeurstemmen op het afwijken van de partijlijn tijdens speeches of gestelde vragen in het parlement. In België hebben voorkeurstemmen wel invloed op de selectie van ministers en staatssecretarissen. In Nederland hebben voorkeurstemmen echter ook op dit proces geen invloed. De grootste effecten van voorkeurstemmen zijn te zien in de lijstpositie bij volgende verkiezingen. Evenals in eerder onderzoek blijkt dat kandidaten die relatief beter presteren dan mag worden verwacht op basis van hun lijstpositie, bij volgende verkiezingen door de partij hoger op de lijst geplaatst worden. Hierbij dient wel een kanttekening gemaakt te worden: waar dit effect in Nederland met name voor vrouwen bestaat, zijn het in België voornamelijk mannelijke kandidaten die van dit effect profiteren. Het effect voor Nederlandse vrouwen kan wellicht worden verklaard door het feit dat in Nederland bij de meeste partijen relatief meer mannen bovenaan de lijst staan. Omdat vrouwen daardoor van lagere posities moeten komen, is het voor hen relatief gezien gemakkelijk om te profiteren van een goed verkiezingsresultaat.

Op basis van deze bevindingen worden in het afsluitende hoofdstuk drie conclusies getrokken over de oorzaken en gevolgen van voorkeurstemmen. Ten eerste blijkt uit de bevindingen van zowel het eerste als tweede deel van mijn proefschrift dat een voorkeurstem niet automatisch een voorkeur voor een kandidaat betekent. Indien een kiezer verplicht is op een kandidaat te stemmen, kan een voorkeurstem ook voornamelijk een stem op de partij of zelfs een 'negatieve voorkeurstem' zijn. In dat geval stemmen kiezers op een willekeurige kandidaat, omdat ze niet willen stemmen op de eerste kandidaat van de lijst. Er is dan wel sprake van een motivatie (namelijk dat de kiezer niet op een bepaalde kandidaat wil stemmen), maar geen motivatie voor de kandidaat van keuze. In Nederland komt dit fenomeen voor, terwijl het in België afwezig is. Het is aannemelijk dat dat komt doordat in België kiezers in een dergelijke situatie gebruik kunnen maken van de partijstem. Om deze reden wordt in de conclusie gepleit voor de invoering van een partijstem in het Nederlandse kiesstelsel. Dit heeft als voordeel dat er meer transparantie ontstaat over wat de kiezer wil. Een kiezer die geen voorkeur heeft voor een specifieke kandidaat kan dan een partijstem uitbrengen, en op kandidaten uitgebrachte stemmen geven een betere indicatie van de steun van het electoraat aan die kandidaten.

Ten tweede blijkt uit het derde en vierde deel dat de rol die ideologie inneemt binnen de competitie tussen kandidaten van dezelfde partij afwezig is. Kandidaten die afwijken van de partijlijn krijgen niet meer (of minder) stemmen en kandidaten die meer voorkeurstemmen krijgen, wijken daarna niet meer dan andere kandidaten af van de partijlijn. De centrale gedachte binnen dit proefschrift is dat de persoon van een politicus pas een rol gaat spelen, nadat de partijkeuze is gemaakt. Hier spelen andere factoren een rol dan de standpunten van de kandidaten. Voor een partij lijkt het dus van belang een lijst van

kandidaten te presenteren die weliswaar een ideologie delen, maar op andere, socio-demografische factoren, van elkaar verschillen.

Tot slot hebben voorkeurstemmen beperkte consequenties. Het meest directe gevolg van het verkrijgen van voorkeurstemmen is of ze de kandidaat aan een zetel helpen. In Nederland en België is voor maar enkele kandidaten het aantal voorkeurstemmen alleen de bepalende factor om verkozen te worden. Voor veruit het overgrote deel van de kandidaten is de lijstpositie bepalend voor hun verkiezing. Wel zijn er enkele indirecte gevolgen van voorkeurstemmen. Zo heeft in België het aantal voorkeurstemmen invloed op benoemingen voor regeringsposities, en heeft zowel in Nederland als België het aantal voorkeurstemmen invloed op de lijstpositie van een kandidaat bij een volgende verkiezing. Dit versterkt het argument voor invoering van een partijstem in Nederland, zodat ook voor deze zaken voorkeurstemmen een betere weergave vormen van wat de kiezer met zijn of haar stem beoogt. In tijden waarin kritiek op het democratische systeem niet ongewoon is, zou dit kunnen bijdragen aan een versterking van de representatieve democratie.